

Mr. Dženan Skelić

MOGUĆNOSTI PRIMJENE ZNANSTVENE METODE U ISTRAŽIVANJU RELIGIOZNOSTI

Sažetak

Ekspanzija interesovanja, od strane psihologije, za religijske aspekte ljudskoga bivstvovanja, javila se unazad nekoliko decenija, što zvuči krajnje začuđujuće, kada se uzme u obzir pretpostavljeni značaj religijske domene u ljudskome životu. Međutim, i pored snažnoga interesovanja za religioznost, kao fenomen, ova ekspanzija u znanstvenom razmatranju religioznosti nije urodila značajnijim rezultatima u pravcu razumijevanja samoga fenomena. Većim dijelom razloge takvoga neuspjeha treba, vjerovatno, tražiti u domeni neadekvatne primjene znanstvenih metoda, kojima je ovo problemsko područje istraživano. Religioznosti se, nažalost, pristupa, uglavnom, sa pozicija kvantitativne paradigme zanemarujući aspekt razumijevanja i težeći *ad hoc* objašnjenjima, bez relevantnog uvida u polje fenomena, koje neminovno zahtijeva uključenost istraživača u proces istraživanja, uz prisustvo osnovnih pretpostavki kvalitativnog pristupa. U radu pokušavamo ukazati na suštinske probleme u istraživanju religioznosti i predložiti eventualna rješenja tih problema, odnosno, prije svega, polazišne tačke u njihovom rješavanju.

Ključne riječi: Religioznost, znanost, metode (kvalitativna, kvantitativna), triangulacija.

Uvod

Kada razmatramo domenu znanstvenog istraživanja, na polju religioznosti, neophodno je ustvrditi ponajprije odnos znanosti naspram fenomena religioznosti. Očito je kako je znanost generalno, a posebno u posljednjih nekoliko stotina godina, uglavnom, bila značajno negativistički orijentirana prema religioznosti. Kritika religioznosti seže, posebno u okviru filozofije

veoma daleko, te na nju nailazimo već kroz promišljanja antičkih filozofa. Primijetno je međutim, da je ta kritika pravi zamajac, dobila pojavom darvinizma, ali u značajnoj mjeri i prije, već manifestno snažniju tendenciju kroz radove Kanta i posebno Feuerbacha. Tako Feuerbach u djelu «Das Wesen des Christentums» iz 1841. (p. 167-168) naglašava, kako su čuda ta koja hrane naše želje, pri čemu moć čuda nije ništa drugo do li moć ubjeđenja, poistovjećujući, na određeni način, religioznost sa nekom vrstom zablude i masovne autosugestivno provocirane halucinacije, što će Marx eksplicitno izraziti kroz tezu o «religiji kao opijumu za narod».

Nakon Darvina napadi na religioznu dimenziju ljudskoga življenja prelaze granice zdravorazumskoga prosuđivanja. Pri tome se u znanosti ide čak do te mjere da se ističe kako «duh znanosti» može biti konstruiran samo i jedino ako u potpunosti bude istreijbljen «duh ne znanosti» u šta se veoma eksplicitno ubraja i dimenzije religijskog, mitološkog i sl.(vidi u Bachelard, 1984), poistovjećujući na taj način mitološko i religijsko, što je kroz to poistovjećivanje otvorilo mogućnost kategoriziranja religioznosti u domenu fantazmi, koje ponekada počivaju na fragmentiranim sjećanjima prenošenim usmenom predajom.

Međutim antiteza ovakvoga osmatranja stvarnosti jasno se nazire već kroz Eddingtonov (1939) primjer ribarske mreže¹, iz koga biva jasno da je nerazumno tvrditi da ne postoji ono što nismo u stanju evidentirati postojećim tehnikama i instrumentima kojima raspolažemo. Posljednji postulat znanstvenosti, falsifikacija, koji je u znanost uveo Popper, predstavlja kriterij po kome određena teorija može biti znanstvenom, samo ako je u stanju ponuditi, metode i tehnike koje je ograničavaju, odnosno kojima je moguće utvrditi područje, situaciju ili kontekstualni okvir u kome teorija nije važeća. Ovaj postulat, na određeni način, podržava obrnutu situaciju, od one, koja se preferira u empirijskoj znanosti. Naime, empirijska znanost teži tome, da priznaje kao predmete svoga bavljenja, samo ono što je mjerljivo i osmotrivo, pri čemu se dolazi u situaciju, da sve ono što nije takvo (vrlo često samo trenutno nije takvim shodno resursima, kojima u znanosti raspolažemo), proglasi

---

¹ Ukratko: primjer govori o ribaru koji loveći ribu mrežom, koja je vezena na takav način da se u njoj mogu zadržati samo objekti veći od npr. 10 cm., tvrdi kako u moru ne žive bića manja od 10 cm., jer je empirijski ustvrdio, kako se u njegovom ulovu nalaze samo ribe koje su duže od navedenog parametra.

ne samo znanstveno nemjerljivim, već i nepostojećim, pri čemu ne ide putem znanstvenog opovrgavanja, ili dokazivanja, već se vodi čistom neznanstvenom spekulacijom.

Religioznost kao problem znanstvenog istraživanja

Evidentno je kako empirijska znanost polazi od veoma rigidnih premisa koje se ne doimaju u skladu sa zdravim razumom, što naravno i nije prioritet znanosti², međutim također je evidentno da se empirijski nastao uvid u realitet ne podudara u potpunosti sa ovakvim premisama, pri čemu se one pokazuju nedovoljnim za objašnjenje ljudskog bivstvovanja u svim njegovim aspektima, prije svega u odnosu na aspekte ubjedenja i vrijednosnih preferencija.

Osnovne premise od kojih polazi znanost su:

- Da je iskustvo jedini izvor znanja,
- Da je za znanstveni pristup neophodna tematska redukcija tj. ograničavanje istraživanja na dijelovima sveobuhvatne cjeline,
- Znanost se oslanja samo i isključivo na pojave koje se mogu obuhvatiti metodom apstrakcijom, te je ograničena na npr. samo ono što je moguće posmatrati.³

Znanstvenost neminovno podrazumijeva odvajanje subjekta od objekta istraživanja, tj. istraživač ne bi smio biti na bilo koji način i sudionik i, ili aktivni akter samog istraživanja⁴

Razvoj znanosti počiva na pitanjima vođenim ka spoznavanju empirijskih uvjeta empirije⁵

Znanstvena misao počiva na postulatima kauzalne logike, kod koje empirijsko biva objašnjeno empirijskim⁶

---

² Naime zdarvo razumsko prosuđivanje ne zadovoljava osnovne kriterije znanstvenosti, posebno kada su u pitanju kriteriji pouzdanosti, objektivnosti, validnosti i sl.

³ Negira se naprimjer intuitivna spoznaja, kao izvor znanstvenih informacija, mada historija razvoja znanosti i civilizacije više nego kipti primjerima koji potvrđuju intuitivnu komponentu znanstvene spoznaje kao ključne u procesu znanstvenih otkrića, na kojoj između ostaloga počiva dobar dio unutarnje organizacije heurističkog eksperimenta.

⁴ Treba naglasiti da se unutar kvalitativne paradigme ova teza u potpunosti obrće, preferirajući upravo neophodnost istraživačevog ulaska u polje istraživanja kao presudnog u procesu razumjevanja pojave

⁵ čime se u značajnoj mjeri sužava područje metodologije znanstvenih istraživanja samo na područje empirije

Gore navedene premise na kojima se temelji empirijska znanost vežu za sebe i adekvatan okvir istraživačkih metoda, koje shodno premisama na kojima se baziraju pokazuju jednaku mjeru rigidnosti, a to su prije svega:

Ciljana, planska posmatranja unutar određenog područja, pri čemu se posmatraju gotovo po pravilu samo fragmenti, bez uvida u cjelovitost i bez mogućnosti reformuliranja i rekonceptualizacije samoga istraživanja, što značajno umanjuje njegovu heurističku⁷ vrijednost

- Protokolirana posmatranja: prije svega deskriptivne prirode, što ih ograničava na sferu manifestnog i površinskog, koje se može i prihvatiti u domeni izučavanja problema prirodnih znanosti i fenomena kojima se one bave, ali ne i u domeni bavljenja humanim subjektom
- Izrada: klasifikacija, kvantificiranje (statistika)⁸, kako bi se utvrdile zakonitosti, što izražava naglašenu potrebu za kvantificiranjem i numeriranjem, koje u tumačenju i razumijevanju područja, čija je centralna figura humani subjekt, a posebno razina njegovih religijskih, ili drugih ubjeđenja, kako ćemo u daljem tekstu vidjeti, više nego neprimjerena
- Eksperiment kao sredstvo dokazivanja zakonitosti pod vještačkim uvjetima, što znanost nasilno odvaja od stvarnoga života i njegovog sveobuhvatnog konteksta.⁹

---

⁶ Sama konstrukcija ove premise upućuje na zatvaranje istraživačkog procesa u začarani krug objašnjenja objašnjenjem i ne ostavlja prostor razumijevanju pojave.

⁷ Heuristička vrijednost predstavlja moć, odnosno snagu određene teorije i, ili istraživačkog procesa, da urodi što većim brojem, otkrića, odgovora, novih pitanja, definiranja novih problema i problemskih područja

⁸ Čitava konstrukcija istraživačkog procesa, analize i interpretacije, pri tome počiva na teoriji vjerovatnoće, pri čemu je evidentno, kako se sama logika vjerovatnoće selektivno koristi, u samoj znanosti, te je npr. Konstrukcija teorije evolucije i spontanog nastanka života, izvan svakog mogućeg i primjerenog prihvatanja u odnosu na teoriju vjerovatnoće, a da se principi primjerenosti uopće ne uzimaju u obzir, već se cjelokupna teorija prihvata i podržava od strane znanstvenika, bez ikakvog kritičkog osvrta.

⁹ Ovdje su izuzete neke podvrste i modifikacije eksperimenta kao što su kvazi eksperimentalni metod, exc-post facto eksperiment, heuristički i kvalitativni eksperiment.

Očito je kako je ovako ustrojenoj znanosti prevashodni cilj prognoza putem kauzalnog objašnjenja, bez suštinskog razumijevanja, što je i dovodi u poziciju važenja, barem kada su u pitanju društvene znanosti, samo u okvirima globalne predikcije, opštih kretanja pojave, koja u svakome momentu mogu biti dokinuta određenim odstupajućim, intervenirajućim i, ili medijatorskim faktorima, koji se zadržavaju čak samo i na razini pojedinca¹⁰.

Metodološki zahtjevi u adekvatnom tretmanu religijske tematike

Očito je iz navedenih promišljanja, zašto je znanost u značajnoj mjeri izbjegavala, ako se izuzme filozofija, pitanje religijske domene bivstvovanja. Posebno izražen trend izbjegavanja bavljenja religioznošću primjetan je u okvirima psihologije. Naime, u okviru psihologije, od vremena njenoga službenog nastanka, psihologija se samo sporadično i to na razini pojedinih mislilaca i istraživača, bavila pitanjem religioznosti i njenih aspekata. Čak i u tim slučajevima, uglavnom, se da primijetiti negativistički stav mislilaca i psiholoških škola, pravdan i definiran, na osnovu i kroz slijedeće stavove:

- područje religioznosti nije znanstveno mjerljivo, nemoguća je njegova objektivna opservacija, niti je moguće doseći bilo koju od razina objašnjenja¹¹, s obzirom na krajnje individualnu manifestaciju religioznosti
- religioznost počiva na odsustvu zdravorazumskog rasuđivanja, i stvar je ubjeđenja svakog pojedinca ponaosob, te njeno znanstveno određenje nije moguće, zbog visokog stepena subjektivizma¹²
- u prostoru religioznosti moguće je razlikovati ekstrinzičku i intrinzičku dimenziju religioznosti, koje su relativno odvojene i zasebne, pri čemu je jedino

---

¹⁰ Očit primjer predstavljaju historijska događanja širokih razmjera u čijem centru dešavanja i pokretanja se nalaze pojedinci, kao što je npr. Muhammed a.s. i sl.

¹¹ Pri tome se misli na slijedeće razine: deskripcija, klasifikacija, eksplanacija na razini povezanosti i razini kauzaliteta, te predikcija.

¹² Ovdje bi trebalo naglasiti, kako je gotovo svako istraživanje uvijek na ovaj ili onaj način subjektivno obojeno, bilo na razini percepcije, bilo na razini iskaza, bilo na razini interpretacije i razumjevanja.

ekstrinzička dimenzija relativno jasno manifestna i stoga

- ako se religioznost i može mjeriti onda je to na razini manifestnog religijskog općenja sa užim i širim socijalnim kontekstom, koje često ima određenje kao folklorna dimenzija religioznosti
- religioznost nije direktno mjerljiva, ali je moguće njeno indirektno mjerenje pri čemu se fokus mjerenja stavlja na frekventnost određenih ponašanja i stepen ubjeđenja

Razmotrimo prethodno navedene stavove, njihovu utemeljenost, te prijedlog eventualnih rješenja problema, koji proizilaze iz ovih stavova, a tiču se adekvatnosti istraživanja religioznosti.

Mogućnost znanstvenog elaboriranja religioznosti, prije svega, ovisi o pristupu samome istraživanju polja religioznosti kao fenomena ljudskoga bivstvovanja. Teži li se objašnjenju, onda je doista pod velikim znakom pitanja da li je religioznost znanstveno spoznatljiva. Treba istaći da ovakvim područjima istraživanja, kao što je religioznost ne bi trebalo doslovno prilaziti iz domene kvalitativne paradigme, dakle kroz težnju za objašnjenjem i utvrđivanjem zakonitosti, već prije svega kroz pokušaj razumjevanja u okviru kvalitativne paradigme odnosno hermeneutike. Sa druge strane krajnje individualizirano područje religioznog doživljavanja i odnošenja prema stvarnosti, nameće singl case metod kao primarni metod u ovakvim istraživanjima. Pošto je primarni cilj znanosti utvrđivanje zakonitosti i njegova generalizacija, kvantitativna istraživanja bi trebalo učiniti primjerenim i u području istraživanja religioznosti, ali samo kroz kombiniranje sa kvalitativnim istraživačkim pristupom, pri čemu je preporučljivo kombiniranje ovih istraživačkih paradigmi na jedan ili više slijedećih načina:

Mayring (2001), generalno u znanosti, predlaže slijedeće mogućnosti kombiniranja istraživačkih paradigmi:

- predstudijski model koji podrazumijeva slijedeće etape u razradi:
- kvalitativna pred-studija sa ciljem utvrđivanja relevantnih hipoteza
- kvantitativna studija sa ciljem provjeravanja hipoteza
- konačno sumiranje rezultata
- model uopćavanja koji podrazumijeva slijedeće etape u razradi:

- kvalitativna, deskriptivna studija slučaja
- rezultati
- kvantitativna generalizacija u pravcu procjene povezanosti
- model produbljivanja koji podrazumijeva slijedeće etape u razradi:
  - kvantitativna studija na velikom uzorku
  - rezultati
  - kvalitativna interpretacija, tumačenje korelata, produbljivanje kroz studije pojedinačnih slučajeva i sl., te
  - triangulacija koja podrazumjeva:
    - uporednu primjenu kvalitativne i kvantitativne studije
    - triangulaciju, odnosno spajanje podataka i
    - analizu i interpretaciju dobijenih rezultata

Čini nam se, kako bi idealan model, istraživanja fenomena religioznosti, bio kombinovani model predstudijskog istraživanja sa naknadnim produbljivanjem, koji bi u razradi podrazumijevao slijedeće etape:

- kvalitativnu studiju s ciljem prikupljanja osnovnih informacija o problemu te utvrđivanje relevantnih hipoteza¹³
- kvantitativna studija s ciljem ispitivanja hipoteza
- kvalitativno produbljivanje, kroz studije slučajeva
- sumiranje rezultata i njihova interpretacija, pri čemu je u interpretaciju uključena povratna informacija o rezultatima, od strane ispitanika uključenih u istraživanje, kroz studije slučajeva

Razmatranja drugog navedenog stava ne trebaju neminovno, ići u pravcu opovrgavanja, naime i ako prihvatimo ovaj stav kao potpuno istinit, ostaje pitanje njegove validnosti u domeni procjene religioznosti, kao znanstveno nespoznatljive. U okviru psihologije ličnosti znanstveno bavljenje fenomenima, kao što su stavovi, predrasude, uvjerenja, i sl. nisu nimalo neuobičajena, pri čemu se niti u jednom trenutku, ne dovodi u pitanje njihova znanstvenost

---

¹³ Ova faza bi trebalo da bude, prije svega, orijentirana na konsultacije sa ekspertima iz područja religije i teologije, pri čemu bi se adekvatnim čini modificirani Delfi metod, kod kojega je naglasak na iteracijama i cirkularnom procesu utvrđivanja konsenzusa.

(misli se na istraživanja). Zašto bi onda ona bila upitna na polju istraživanja religioznosti?

Treći i četvrti stav se mogu posmatrati kao jedan. Pri tome se postavlja pitanje adekvatnosti podjele religioznosti na ove dvije dimenzije, barem kada je u pitanju jasno razgraničavanje ovih dimenzija. Kvantitativna istraživačka paradigma, podrazumijeva potpuno odvajanje istraživača od objekta odnosno subjekta istraživanja, tj. istraživačkog procesa u cjelini. Ovakav pristup nije primjeren u najvećem dijelu istraživačke djelatnosti, čiji je objekat istraživanja humani subjekt. Neadekvatnost ovakvoga pristupa naročito dolazi do izražaja u slučajevima etnografskih i etnoloških studija, te drugih istraživačkih poduhvata vezanih, prije svega, za istraživanje kulturnih i subkulturnih fenomena. S toga je kod istraživanja ovih područja primjereniji kvalitativni pristup koji podrazumijeva ulazak u polje istraživanja, pri čemu istraživač na određeni način postaje akter dešavanja, tj. aktivno uzima učešće u istraživanju, približava se objektu istraživanja sa tendencijom njegovog stvarnog razumijevanja kroz izvornu interpretaciju fenomena koji se istražuje.

Ovakav pristup bi, prije svega, doveo u pitanje postojanje dimenzija religioznosti, koje su gore navedene, barem kada je u pitanju njihova distinkcija. Naime, komunikacija unutar polja religioznosti već, nakon lapidarnog uvida u njegovu unutarnju dinamiku svjedoči o reciprocitetu unutarnjeg ubjedenja i njegove spoljašnje manifestacije. Ona nameće potrebu postavljanja pitanja, o adekvatnosti registrovanja i interpretacije manifestnog religijskog općenja sa okruženjem. Pri njegovom registrovanju i interpretaciji u mnogo većoj mjeri je neophodno u obzir uzeti njegov kvalitet, prije nego samu frekventnost, što dosadašnja istraživanja nisu uzimala značajnije u obzir. Kvalitet bi trebalo da se definira sa različitih aspekata, od aspekta namjere preko ubjedenja u ispravnost ponašajnih obrazaca (koji često u značajnoj mjeri ovise o adekvatnoj informiranosti u domeni ortoprakse i učenja koja leže u njegovoj pozadini, te sposobnosti adekvatne procejne)¹⁴, te

---

¹⁴ Procejena ne ovisi samo o raspoloživom znanju, već i sposobnosti njegove ispravne interpretacije, od strane individue koja ga prakticira, pri čemu je relativno čest slučaj, da su određena ponašanja vanredno religiozne osobe sa izuzetnim darom za dosezanje viših spoznajnih razina u kontekstu religijskog razvoja, nesrazmjerne i neprimjerene u interpretativnom kontekstu običnog čovjeka ili vjernika čija se spoznaja pozicionira na nižim razinama religijske spoznaje.

referentnog okvira ponašanja i njegovog krajnjeg učinka, prije svega s obzirom na određenje osobe prema tim učincima.

Umjesto zaključka

Naglasak u istraživanjima koja se bave religioznošću, prevashodno bi trebao biti usmjeren ka longitudinalno-transverzalnim studijama, snažne heurističke kvalitete. Pri tome je područje istraživanja fokusirano na efekte ulaska u religijsku sferu promišljanja, praktikovanja i manifestnog djelovanja, uz razmatranje međusobnih odnošenja ovih sfera, kako bi se ustvrdilo postojanje njihove međusobne povezanosti i uzročno posljedičnih veza. S obzirom na značajnu ulogu stepena proživljenosti ovih sfera u sveukupnoj procjeni religioznosti na individualnoj razini, teško je ustvrditi postojanje zakonitosti, koja bi imala generalni karakter, bez podrške kvalitativnog produbljanja kroz studije slučajeva¹⁵, podržane kroz različite metode analize, prije svega hermeneutike i kvalitativne analize sadržaja¹⁶, te primjene različitih tehnika. Pri tome je važno naglasiti, kako postojeći instrumentarij, naprimjer iz područja istraživanja ličnosti, veoma često nije adekvatan, u odnosu na funkcioniranje ličnosti proživljene religioznošću¹⁷.

Istakao bih, kako istraživanje religioznosti ne može poteći iz lapidarnog uvida u problem i pojavu kojom se bavimo, kao što je

---

¹⁵ Koja su prevashodno usmjerena, ne prema utvrđivanju zakonitosti, već određenih pravilnosti, čija je naknadna generalizacija. Po svojoj prirodi značajno različita od one koju nameće orijentiranost na zakonitosti

¹⁶ Što nameće potrebu upoznavanja samoga religijskog konteksta, zašta ilustrativno može poslužiti, primjer tefsirskih znanosti

¹⁷ Kao tipične primjere možemo navesti neadekvatnost Skala samopoštivanja, samoaktuelizacije, coping mehanizama u suočavanju sa stresom i sl., na prvome mjestu stoga što koncept religijskog ubjeđenja i djelovanja između ostaloga nalaže skrušenost, poniznost i prihvatanje određenja što se prethodno navedenim skalama tumači u neafirmativnome smislu. S toga i jeste neprimjereno istraživati religioznost bez stvarnog i dubljeg uvida u njenu suštinu, koju je nemoguće percipirati izvana, na čemu kvantitativno orijentirane studije (čitaj empirijski) potenciraju. To je još jedan od argumenata za podršku izbora kvalitativnih studija na području religioznosti, pri čemu ne treba izbjegavati njihovo kombiniranje sa kvantitativnim, ali fokus u svakom slučaju treba biti na razumijevanju i cirkularnoj interpretaciji, koja podrazumijeva obrazac: interpretacija, feedback, interpretacija; ali kod koje u svakom slučaju mogućnost interpretiranja počiva na zahtjevu uključenosti i otvorenosti istraživača u sam proces, kao aktivnog sudionika.

često moguće, kada su u pitanju druge pojave, pa čak i sa područja društvenih znanosti generalno. Pripremna faza u istraživanju religioznosti trebala bi podrazumijevati plansko i sistematično istraživanje polja istraživanja iznutra¹⁸, kako bi se mogla postaviti relevantna pitanja i hipoteze, te konstruirati adekvatni i prigodni instrumenti¹⁹. Očito je da se o pitanju istraživanja religioznosti pravi kompromis nesukladan znanstvenim principima, tako što se kroz većinu istraživanja pokušava dosegnuti razina kauzalnog objašnjenja, a da nije adekvatno okončana niti jedna od prethodnih razina, prije svega razina deskripcije i klasifikacije. Već i površno poznavanje metodologije znanstvenog istraživanja i njene logike govori nam o nemogućnosti znanstvenog dosezanja više razine objašnjenja bez adekvatnog okončavanja i zaokruživanja prethodnih razina.

Sklon sam, objašnjenje za ovakav tretman istraživanja religioznosti, tražiti u slijedećim pretpostavkama:

- znanstvenici izbjegavaju dublju komunikaciju sa religioznim osobama i izvorima religijskih sadržaja, o pitanju religioznosti, zbog straha od gubitka objektivnosti u odnosu na predmet istraživanja
- religioznost se u svojoj suštini, od strane znanstvenika doživljava kao predmet bavljenja metafizike, te stoga tretiraju samo njegovu manifestnu pojavnost, smatrajući ovu dimenziju kao jedino znanstveno spoznatljivu, pri tome gubeći iz vida nemogućnost razdvajanja ove dimenzije od cjeline religijskog bivstvovanja²⁰
- izbjegavanje suštinskih aspekata religioznosti, omogućava znanstvenicima, elegantno izbjegavanje ključnog aspekta gotovo svake religije, a to je aspekt transcendentnog Bića i njegove prirode i uloge u ljudskome životu, zbog čega se i stiče utisak, kako je religioznost, područje izvan domene zdravo-

¹⁸ Ovdje najznačajniju ulogu igra komunikacija sa ekspertima iz domena religije I teologije, te značajnim drugim pojedincima, kao što su osobe, koje se smatraju izrazito religioznim predstavnicima u vjerskoj zajednici, na koju se istraživanje odnosi

¹⁹ pri tome je veoma važno naglasiti neophodnost dobijanja feedbacka o validnosti mjernih instrumenata, od strane eksperata iz domene religije I teologije

²⁰ Nemogućnost ovoga razdvajanja posebno je evidentna u Islamu

razumskog objašnjenja, jer koncept obavezno u svome objašnjenju sadržava upravo i na prvome mjestu aspekt interakcije sa transcendentnim Bićem²¹, koje na sveopću žalost znanosti nije mjerljivo, što ne znači neminovno da nije indirektno spoznatljivo, barem u određenim okvirima, ljudskih spoznajnih mogućnosti.²²

Dakle ako znanost ima namjeru se ozbiljno baviti fenomenom religioznosti, mora biti spremna na to da prihvati religioznost onakvom kakva ona jeste, tj. da prihvati njenu stvarnu prirodu, a ne da je pokušava staviti u okvire, koji joj se «čine» primjerenim. Svako prenebregavanje intervenirajućih i medijatorskih varijablu u istraživačkom procesu, čini istraživački proces neznanstvenim i neadekvatnim, pa samim tim i sve zaključke, koji iz njega proizilaze. Pri tome se postavlja pitanje mogućnosti istraživanja religioznosti sa aspekta nemjerljivosti intervenirajuće varijable broj jedan. Međutim, postavljanje ovoga pitanja, ne bi se smjelo odnositi, u tom slučaju, jedino na transcendentno Biće, već bi u tom slučaju, najveći dio istraživanja u npr. kvantnoj mehanici, također, došao pod znak pitanja, pošto počivaju na pretpostavkama o intervenirajućim varijablama koje nisu mjerljive, niti vidljive izuzev preko efekata koje proizvode, pa ipak se taj problem u kvantnoj mehanici ne posmatra, kao nepremostiva prepreka u istraživanju pojava kojima se bave kvantni fizičari. **Zašto bi onda to bio slučaj sa domenom religioznosti?**

LITERATURA

- Bachelard, G. (1984). Das Bildung ds wissenschaftlichen Geistes u Die Philosophie des Nein. Frankfurt/Main.
- Eddington, A. (1939). Philosophie der naturwissenschaften. Bern.
- Feuerbach, L. (1994). Das Wesen des Christentums. Stuttgart.

---

²¹ Jezikom znanosti rečeno, ovo transcendentno Biće, predstavlja intervenirajuću varijablu broj jedan u eksplanaciji samoga fenomena, te svako istraživanje, koje fenomenu pristupa na iole ozbiljan način, mora u istraživačkom procesu obuhvatiti, na ovaj ili onaj način, i tu varijablu.

²² Izbjegavanje ovoga aspekta religioznosti, ili njegovo određivanje kao 'produkta mašte i nerazumnih ubjedenja' ne može rezultirati stvarnim objašnjenjem, te u tom kontekstu, sa ovakvim pristupom znanosti problemu religioznosti, ovaj problem dosita i potpada u kategoriju znanstvenom objašnjenju i razumijevanju nedostupnih područja.

- Flick, U. (2000). Qualitative Forschung. Theorie, Methoden, Anwendungen in Psychologie und Sozialwissenschaften. Rowohlt. Reinbek.
- Kleining, G. (1994). Qualitativ- heuristische Sozialforschung. Schriften zur Theorie und Praxis. Fechner. Hamburg.
- Mayring, Ph. (2001). Kombination und Integration qualitativer un quantitativer Analyse. Forum Qualitative sozialforschung (On-line Journal), 2(1):.
<http://qualitative-research.net/fqs/fqs/.htm>

الأستاذ جنان سكليتش

إمكانية تطبيق المنهج العلمي التجريبي في دراسة التدين

خلاصة البحث

ظهرت زيادة الاهتمام من قبل علم النفس بالجوانب الدينية في حياة البشر قبل عشرات السنين الأخيرة فقط، وهذا يعتبر غريبا جدا مقارنة بأهمية الدين في حياة البشر. ولكن رغم الاهتمام البالغ بظاهرة التدين بطريقة علمية هذه الجهود لم تثمر نتائج تذكر في مجال فهم الدين. ويبدو أن سبب فشل تلك الدراسات يرجع إلى عدم استخدام الأساليب العلمية المناسبة لدراسة مثل هذا الموضوع. على الأسف دراسة التدين تكون دون التعمق في فهم حقيقة الدين الأمر الذي يتطلب من الباحث أن يكون طرفا فعالا في العملية. حاولت في بحثي هذا الإشارة إلى أكبر الصعوبات التي تواجه الدارسين لظاهرة التدين، واقتراح الحلول المحتملة، وخاصة نقطة البداية لحل هذه المشكلة.

APPLICABILITIES OF A SCIENTIFIC METHOD IN THE RESEARCH OF RELIGIOSITY

Summary

The expansion of psychologists' interests, for religious aspects of human existence, appeared a few decades ago, which is quite surprising, considering presumed importance of a religious domain in human life. However, despite a great interest for the phenomenon of religiosity this expansion in scientific study of religiosity did not bring any important results for understanding the phenomenon. Mostly, the reasons for such a failure should be looked for in the domain of inadequate applicability of scientific methods used for the research in this field of interest. Quantitative paradigm is, unfortunately, most common approach to the study of the issue of religiosity. Main disadvantages of this approach are its failing to observe the cognitive aspects and aiming at *ad hoc* explanations without any relevant insight into the phenomenon. This phenomenon inevitably involves an expert into the very process of research, taking main hypothesis of a qualitative approach into account. In this paper we struggle to point out crucial problems in the process of study of religiosity and to suggest possible solutions to the problems, or, at least their starting points.

Key-words: religiosity, science, methods (qualitative, quantitative), triangulation.